

ФИРИБГАРЛИК ЖИНОЯТИНИ АНИҚЛАШ ВА ФОШ ЭТИШНИНГ НАЗАРИЙ ВА ҲУҚУҚИЙ АСОСЛАРИНИНГ АҲАМИЯТИ!

ТЕШАБОЕВ БОТИРЖОН ҒОҒУРЖОНОВИЧ

Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси

Тезкор қидирув фаолияти кафедраси ўқитувчиси, майор

АШУРОВ ОТАБЕК УММАТИЛЛАЕВИЧ

Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси

Тезкор қидирув фаолияти кафедраси катта ўқитувчиси, майор

Аннотация: Мақолада фирибгарлик жинояти тушунчаси, унинг таркиби таҳлил қилинган, мазкур жиноятлар учун жавобгарликни такомиллаштириш бўйича таклиф ва тавсиялар билдирилган.

Калит сўзлар: Фирибгарлик, алдаш, ишончни суиистеъмол қилиш, жавобгарлик, жазо, жиноятчиликка қарши амалга оширилиб келинаётган маъмурий-ҳуқуқий, жиноий ислоҳотлар, Конституциявий асослари, қонун устуворлиги, инсон қадрлари, инсон манфаатлари, фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини таъминлаш, ижтимоий-сиёсий ҳуқуқлар, эркинлик, қафолат, қонун ҳужжатлари, давлат, жамият.

Аннотация: В статье анализируется понятие мошенничества, его состав, предлагаются предложения и рекомендации по совершенствованию ответственности за данные преступления.

Ключевые слова: Мошенничество, обман, злоупотребление доверием, ответственность, наказание, административно-правовая и уголовная реформы против преступности, конституционные основы, верховенство закона, человеческое достоинство, интересы человека, права граждан и

обеспечение их свободы, общественно-политических прав, свободы, гарантии, законодательства, государства, общества.

Abstract: The article analyzes the concept of fraud, its composition, offers suggestions and recommendations for improving the responsibility for these crimes.

Keywords: Fraud, deceit, breach of trust, responsibility, punishment, administrative-legal and criminal reforms against crime, constitutional foundations, rule of law, human dignity, human interests, citizens' rights and ensuring their freedom, socio-political rights, freedom, guarantee, legislation, state, society.

К И Р И Ш

Мамлакатимизда охириги йилларда фирибгарлик жиноятлари сони кўпайиб бораётганлиги ташвишланарли вазиятни юзага келтирмоқда. Айниқса, ахборот коммуникация технологиялари ривожланиб бораётганлиги, Интернет жаҳон ахборот тармоғидан ҳамда электрон тўлов тизимларидан фойдаланувчилар сони кўпайиб бораётганлиги ўз навбатида ушбу соҳаларда фирибгарлик жиноятлари сони ошишига олиб келмоқда. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Сенатининг 2022 йил 28 апрелда бўлиб ўтган йигирма бешинчи ялпи мажлисида Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирининг 2021 йилда ҳуқуқий тарғибот ва маърифатнинг ҳолати ҳақидаги ахбороти эшитилди. Унда Адлия вазирининг Русланбек Давлетовнинг айтишича, бугунги кунда аҳоли ҳаётида қандай ҳуқуқий муносабатларда муаммолар бўлаётганлигини таҳлил қилиб бориш, шунга қарата аниқ ва манзилли ишлаш лозим. “Масалан, фирибгарлик, киберфирибгарлик ҳозир авж оляпти. Янги молиявий пирамидалар пайдо бўляпти. Фуқароларимиз қимор ва бошқа таваккалчиликка асосланган ўйинлар учун жиноий

жавобгарлик борлигини билиб туриб ҳам бу йўлдан қайтмаяпти. Ўзбекистонда фирибгарлик сўнги 4 йилда 4 бараварга, (2018 йилда 6483 та, 2019 йилда, 6321 та, 2020 йилда 10 минг 496 та, 2021 йилда 24 минг 554 та), киберфирибгарлик эса сўнги 3 йилда 8,3 бараварга кўпайиб, ҳозирда умумий жиноятчиликнинг қарийб 5 фоизига етган”, шу сабабли аҳолида фирибгарлик, киберфирибгарликка қарши “иммунитет” пайдо қилиш керак. “Алданиб қолмаслик учун керакли маълумотни етказишимиз, осон даромад топиш илинжида тузоққа тушиб қолмаслик чораларини кўришимиз керак. Иккинчи томондан, давлат органлари хушёр бўлиб, фирибгарлик ҳолатларининг олдини олиб бориши зарур деб айтиб ўтган эдилар¹.

Долзарблиги: глобаллашув ва турли таҳдид ва можароларнинг кучайиши даврида табиий ва техноген офатлар, жумладан жиноятчиликнинг ошиб кетиши, ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар фаолиятини такомиллаштиришда алоҳида ўрин тутади. Хусусан, ички ишлар органлари тезкор-қидирув фаолиятини ислоҳ қилишга давлат даражасида алоҳида эътибор қаратилиб, Президентимиз Ш.М.Мирзиёев раҳбарлигида сўнги етти йилда мамлакатимизда жадал маъмурий-ҳуқуқий ислоҳотлар, жумладан ички ишлар органлари фаолиятини такомиллаштиришга қаратилган салмоқли ишлар амалга оширилди ва улар давом этмоқда.

Муаммонинг баёни: ички ишлар органлари тизимида амалга оширилган ислоҳотлар натижада Ички ишлар вазирлиги ва ички ишлар органларининг ташкилий тузилмаси ислоҳ қилинди. Ҳуқуқбузарликлар ва жиноятларнинг барвақт ва дастлабки олдини олиш, жамоат тартибini сақлаш борасидаги саъй-ҳаракатлари аниқ тақсимланган ҳолда, уларнинг функция, вазифалари мазмун-моҳияти қайта кўриб чиқилди ҳамда

¹ <https://daryo.uz/k/2022/04/29/> Ўзбекистонда фирибгарлик сўнги 4 йилда 4 бараварга, киберфирибгарлик сўнги 3 йилда 83 бараварга кўпайган. Адлия вазири Р.Давлетов.

мамлакатда жамоат тартибини сақлаш, фуқаролар хавфсизлигини таъминлашнинг мутлақо янги механизмлари яратилмоқда.

Ушбу мақолада биз янги таҳрирда қабул қилинган Конституциямизнинг фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини таъминлаш, уларнинг тинч-осойишта ҳаёти ва уларнинг хавфсизлиги кафолатлари тўғрисидаги нормалари талабларидан келиб чиқиб, ички ишлар органлари тизимида амалга оширилаётган маъмурий-ҳуқуқий ислоҳотлар масаласини кўриб чиқамиз ва улар фаолиятини такомиллаштиришга қаратилган айрим ҳуқуқий ҳужжатларни таҳлил қиламиз.

Тадқиқот мақсади: ички ишлар органларининг жиноятчиликка қарши курашиш фаолияти, ушбу соҳада амалга оширилаётган ислоҳотларнинг мазмуни ва моҳиятини илмий таҳлил қилиш, уларни амалга ошириш натижаларини баҳолаш, белгиланган вазифаларнинг мазмун-моҳияти ва амалий ижроси билан боғлиқ муҳим масалаларни ўрганиш, шунингдек, ушбу фаолиятнинг ташкилий-ҳуқуқий ва тактик асосларини такомиллаштириш бўйича таклиф ва тавсиялар ишлаб чиқиш.

Тадқиқот усуллари: ички ишлар органлари фаолиятидаги маъмурий-ҳуқуқий ислоҳотларнинг мазмуни ва моҳиятини илмий таҳлил қилиш, уларни амалга ошириш натижаларини баҳолаш, белгиланган вазифаларнинг мазмун-моҳияти ва амалий ижроси билан боғлиқ муҳим масалаларни ўрганиш, шунингдек, ушбу фаолиятнинг ташкилий-ҳуқуқий ва тактик асосларини такомиллаштириш бўйича таклиф ва тавсиялар ишлаб чиқиш.

Мустақиллигимизнинг илк йилларидаёқ, юртимизда инсон ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш, хусусан, фуқароларимизнинг шахсий ҳуқуқининг ажралмас таркибий қисми саналган мулк ҳуқуқини таъминлаш давлат сиёсати даражасидаги устувор вазифалардан бири сифатида белгиланди. Тарихан қисқа даврда мамлакатимизда хусусий мулкчилик соҳасида улкан муваффақиятларга эришилиб келинаётганлиги, бу

дунё ҳамжамияти томонидан муносиб баҳоланиб келинмоқда. Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 66-моддасига мувофиқ, “Мулкдор ўзига тегишли бўлган мол-мулкка ўз хоҳишича эгаллик қилади, ундан фойдаланади ва уни тасарруф этади. Мол-мулкдан фойдаланиш атроф-муҳитга зарар етказмаслиги, бошқа шахсларнинг, жамият ва давлатнинг ҳуқуқларини ҳамда қонуний манфаатларини бузмаслиги керак”² деб кўрсатиб ўтилган. Шунинг учун мулккий ҳуқуқни амалга оширишга ҳар қандай ноқонуний аралаштириш ушбу ҳуқуқни жиддий бузиш деб ҳисобланади.

Сўнгги йилларда мамлакатимизда суд-ҳуқуқ тизимини янада такомиллаштириш, фуқаролар ва тадбиркорларнинг ҳуқуқ ва қонуний манфаатларини ишончли ҳимоя қилиш чораларини кучайтириш, одил судловни самарали таъминлаш ҳамда судьялар ҳамжамияти ролини ошириш бўйича изчил ишлар олиб борилаётганлигини кўришимиз мумкин. Шу сабабли, юртбошимиз Ш.М.Мирзиёев, маънавият ва маърифат кенгашининг навбатдаги йиғилишидаги нутқида “Ўзини кўча деб атайдиган жиноий гуруҳлар бўладими, коррупцияга берилган мансабдор шахслар бўладими, ким қонунга беписанд қараб, давлат ва жамиятга зарар етказадиган бўлса, биз бунга ҳеч қачон жим қараб туролмаймиз, кўчаларимиз, маҳаллаларимиз, ҳаётимиз том маънода тинч ва тоза, жиноятдан холи бўлиши керак. Янги Ўзбекистонда қонун устувор, жиноятга жазо муқаррар бўлиши шарт ва албатта, шундай бўлади, деб айтиб ўтдилар³.

Мамлакатимизда умумхалқ референдуми орқали 2023 йил 30 апрелда янги таҳрирда қабул қилинган Ўзбекистон Республикасининг Конституциясига мувофиқ, бир қанча қонун ҳужжатларига ўзгартиш ва қўшимчалар киритилди. Айтиш керакки, янги Конституция асосида бир

² <https://lex.uz/docs/6445145>. Ўзбекистон Республикасининг янги таҳрирда қабул қилинган Конституцияси. Тошкент-2023.

³ <https://www.gazeta.uz/uz/2023/12/22/crime/>. Ш.М.Мирзиёевнинг. Маънавият ва маърифат кенгашининг жума куни бўлиб ўтган йиғилишидаги нутқидан. Тошкент-2023.

қатор қонунларга, шунингдек, Жиноят кодекси, Жиноят процессуал кодексларига муҳим ўзгаришлар киритилмоқда. Ушбу тузатишлар жисмоний ва юридик шахсларнинг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилишни кучайтиришга, жазо тайинлашда адолат принципини таъминлашга, шунингдек, жиноятчиликка қарши курашиш бўйича кўрилаётган чора-тадбирлар самарадорлигини оширишга кўмаклашади. Бу ҳақда сўз борганда, мустақиллик йилларида юртимизда қонун устуворлигини таъминлаш ва қонунийликни мустаҳкамлаш, суд-ҳуқуқ тизимини изчил демократлаштириш ва либераллаштиришга ҳамда хусусий мулкчиликка алоҳида эътибор қаратилаётганини таъкидлаш лозим⁴.

Янги таҳрирда қабул қилинган Конституцияга биноан, фирибгарлик жиноятлари учун жазонинг содир қилинган жиноятга муносиблигини таъминлашга, бундай қилмишларнинг олдини олишга қаратилган чора-тадбирларнинг самарадорлиги оширилди. Жумладан, хусусий мулкчиликка қарши қаратилган жиноятлар қатоида фирибгарлик жиноятларини содир қилганлик учун максимал жазо муддати кучайтирилди. Шунингдек, қонунчиликдаги ўзгаришлар сабабли, эндиликда фирибгарлик жиноятларини содир этган шахслар ихтиёрий равишда фуқароларга ва давлатга етказилган моддий зарарнинг ўрни қопланган тақдирда озодликни чеклаш ва озодликдан маҳрум қилиш тариқасидаги жазо қўлланилмаслиги тўғрисидаги нормалар қонунчиликка киритилди.

Ўзбекистон Республикаси Жиноят Кодексининг 168-моддасига мувофиқ, Фирибгарлик, яъни алдаш ёки ишончни суиистеъмол қилиш йўли билан ўзганинг мулкни ёки ўзганинг мулкига бўлган ҳуқуқни қўлга киритиш уч йилгача, анча миқдорда, бир гуруҳ шахслар томонидан олдиндан тил бириктириб содир этилган бўлса уч йилдан беш йилгача, кўп миқдорда,

⁴ Ашуров, О. У. (2023). Хотин-қизлар ва болалар ҳуқуқлари, эркинликлари ҳамда қонуний манфаатларини ишончли ҳимоя қилиш тизимини такомиллаштириш. *ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ*, 25(2), 49-53.

такроран ёки хавфли рецидивист томонидан содир этилган бўлса беш йилдан саккиз йилгача, жуда кўп миқдорда, ўта хавфли рецидивист томонидан, уюшган гуруҳ томонидан ёки унинг манфаатларини кўзлаб содир этилган бўлса саккиз йилдан ўн йилгача озодликдан маҳрум қилиш билан жазоланади⁵ деб кўрсатиб ўтилган. Мазкур жиноят тури бўйича жазо чораларининг оширилиши юридик ва жисмоний шахсларнинг ҳуқуқлари химоясини кучайтириш, жиноят учун жазонинг муқаррарлиги принципиаллиги тамойилини таъминлаш, шунингдек, жиноятчиликка қарши кураш чораларининг самарадорлигини оширишга хизмат қилади. Афсуски, сўнгги ўн йилликда ўзгалар мулкини фирибгарлик билан талон-торож қилиш кўпайиб бормоқда.

Фирибгарлик жабрланувчини адашишга ундаш орқали содир этилади. Бунинг натижасида жабрланувчи мулк ёки мулкка бўлган ҳуқуқини ихтиёрий ва онгли равишда жиноятчига топшириб қўяди. Алдаш ва ишончни суиистеъмол қилиш фирибгарликнинг шакллари бўлиб, ўзганинг мулкини ёки мулкка бўлган ҳуқуқни тўлақонли қўлга киритишдан олдинги оралик мақсадни назарда тутаяди. Фирибгарлик жиноятини содир этувчи шахслар одатда алдаш йўли билан яъни, айбдор томонидан, била туриб, ҳақиқатга тўғри келмайдиган ёлғон маълумотлар хабар қилиниши ёки иш ҳолати бўйича мулк эгаси ёки бошқа шахсга маълум қилиниши лозим бўлган ҳақиқий фактларни яшириш ҳаракатлар қилади. Кўпинча ҳолатларда, бу жиноят қурбонлари жуда тез ишонувчан, содда, кундалик турмушда юзага келадиган муаммоларни ҳам ўзгаларнинг ёрдами билан осон ҳал қилишни истайдиган ва етарли даражада ҳуқуқий билимларга эга бўлмаган, саводсиз инсонлар асосан ёшлар ташкил қилади⁶.

⁵ <https://lex.uz/docs/111453>. Ўзбекистон Республикасининг Жиноят кодекси. Тошкент-2021.

⁶ Ашуров, О. (2023). Вояга етмаганларга нисбатан жиноий зўравонликларнинг профилактикасини такомиллаштириш!. *Евразийский журнал права, финансов и прикладных наук*, 3(Special Issue), 128-132.

Фуқароларимиз фирибгарларларнинг ёлгон ваъдаларига учиб, ушбу жиноятнинг жабрланувчиси бўлиб қолмаслиги учун, аваламбор ҳаётида ва кундалик турмушда юзага келадиган муаммоларни ечимини ўзгаларни ёрдамсиз топишга ҳаракат қилиш, агарда ўзининг ёрдамини ёки хизматини таклиф қилаётган шахсларни ҳаракатлари қонунийлигига шубҳа пайдо бўлса, бу ҳолатларда бу каби таклифларни дарҳол рад этишлари, бошқа фуқароларнинг бу каби жиноятларнинг қурбонлари бўлиб қолишларини олдини олиш мақсадида давлат органлари (жумладан виртуал порталлар ва ҳалқ қабулхоналари)га мурожаат қилиш лозим бўлади.

Агарда фуқароларнинг фирибгарлик оқибатида ҳуқуқ ва манфаатларингизга путур етган бўлиб, ушбу жиноятдан зарар кўрган бўлса, аваламбор ушбу воқеа содир бўлган жойлардаги ҳуқуқ-тартибот органларига ариза билан мурожаат қилишлари лозим бўлади. Фирибгарлик жиноятлари оқибатида жабр кўрганларнинг ҳуқуқ манфаатлари ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар шу жумладан, ички ишлар органлари томонидан қонуний ҳимоя қилинади.

Ҳозирги вақтда тўла-тўқис ҳаёт кечириш тинимсиз меҳнат ва сабр-тоқат талаб қилишлиги сабабли айрим шахслар осон даромад топиш мақсадида фирибгарлик жиноятларини амалга оширишликни йўлга қўйиб олган. Ўзбекистон Республикаси ИИВнинг 2023 йил якунлари бўйича ҳисоботида жиноят турлари ичида энг кўп содир этилгани фирибгарлик жинояти эканлиги ҳам гапимизнинг тасдиғидир. Фирибгарликнинг тарихи инсониятнинг келиб чиқиши каби узоқ тарихга эга. Аслида, алдов, таъмагирлик, тухмат, фирибгарлик йўли билан ўзганинг мулкига эгалик қилиш кишилиқ жамияти билан бир пайтда пайдо бўлган. Айни чоғда эса фирибгарликнинг юздан ортиқ тури мавжуд.

Содир этилган фирибгарлик жиноятларининг содир этилиши сабабларини ўрганадиган бўлсак, жабрланувчиларнинг ўзлари

қонунларимизни четлаб ўтмоқчи бўлганликларининг гувоҳи бўламиз. Бундай фуқароларимиз ишларини битириш учун кимларнингдир хизматидан фойдаланишга уринишлари натижасида алдов қурбонларига айланиб қолишмоқда. Қонун ҳамма учун баробар ва унга ҳамма амал қилиши шарт. Қонунларга беэътибор бўлмаган, ўз устида тинимсиз ўқиб изланган саводли, ақлли инсонлар ҳеч қачон бундай фирибгарлик жиноятларининг жабрланувчилари бўлиб қолмаслиги тарихий ҳақиқатдир.

Ҳақиқатга очик кўз билан боқадиган бўлсак, фирибгарлик жиноятларини доимий равишда содир этиб келаётган шахсларга нисбатан халқимизнинг кечиримлилик табиати, лоқайдлик, сен менга тегма, мен сенга тегмайман қабилидаги кайфият ҳамон бизни тарк этмаганлиги сабабли фирибгарларга орамизда бемалол ҳаракат қилиш имконини туғдириб бермоқда. Бепарволик қилмасдан ўз вақтида ана шундай шахсларнинг қора қилмишларига чек қўйилишига ўз ҳиссамизни қўшадиган бўлсак, аввало бир бечорани жабюрдийдалиқдан қутқариб қолишимиз, қолаверса, жамият ривожига ҳисса қўшган бўлар эдик.

Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 2017 йил 11 октябрдаги “Фирибгарликка оид ишлар бўйича суд амалиёти тўғрисида”ги 35-сон қарорида фирибгарлик жинояти кўринишлари батафсил кўрсатиб ўтилган. Унга кўра, Фирибгарлик ўзганинг мулкини ёки мулкка бўлган ҳуқуқини алдаш ёки ишончни суиистеъмол қилиш йўли билан қонунга хилоф равишда ва текин қўлга киритишда ифодаланиб, бунинг таъсирида мулкдор (унинг вакили), мулкнинг бошқа эгаси ёки ваколатли орган мулкни ёки унга бўлган ҳуқуқни бошқа шахсга беради, ёинки ушбу мулк ёки унга бўлган ҳуқуқ бошқа шахс томонидан олиб қўйилишига имконият беради⁷.

⁷ <https://lex.uz/docs/3399888>. Олий суд пленум қарори. Тошкент-2017

Демак, фирибгарлик шахснинг бошқа бир шахсни алдаш ёки ишончини суиистеъмом қилиш орқали содир этган ҳаракатида намоён бўладиган қилмиш яъни ҳатти-ҳаракат сифатида бахоласак бўлади.

Бугунги кунда, барча давлатларда бўлгани каби, юртимизда ҳам фирибгарлик жиноятларининг янги турларидан бири бўлмиш, киберфирибгарлик жиноятларига қарши курашиш долзарб аҳамият касб этиб келмоқда, жумладан, бугунги кунда ахборот технологияларидан фойдаланиб содир этилган фирибгарлик ўзгалар мулкани талон-тарож қилишнинг нисбатан кўп тарқалган тури бўлиб ҳисобланади. Шу сабабли, дунёда ахборот технологияларидан фойдаланиб содир этилган фирибгарлик жиноятларини фош этиш натижасида етказилган моддий зарарни қоплаш, мазкур турдаги жиноятларни тезкор-қидирув фаолиятида ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органларининг ўзаро самарали ҳамкорликдаги фаолиятини йўлга қўйишга алоҳида эътибор берилмоқда. Бугунги замонавий дунёдаги, энг йирик халқаро ташкилотлардан бири ҳисобланмиш, БМТнинг ушбу йўналишда назоратни амалга оширувчи бирлашган гуруҳларининг ҳисоботида кўра, глобал иқтисодиётга улкан зарар етказилаётганлиги туфайли киберфирибгарликка қарши чораларни кучайтиришга алоҳида эътибор қаратиб, фирибгарликдан етказилаётган зарар миқдори хусусий ва давлат секторларидаги тушумлар ҳажмининг умумий улушидан 1%дан 5%гача қисмини, ушбу кўрсаткич БМТ тизимида 0,03% ташкил этишини кўрсатган. Фирибгарлик жиноятини тергов қилувчи халқаро сертификатланган экспертлар уюшмаси АCFE 2022 йилда 125 та мамлакатда содир этилган фирибгарликнинг 2504 та ҳолатини ўрганиш натижасида тузилган глобал ҳисоботида кўра бутун дунё бўйлаб фирибгарликдан етказилган умумий зарар 3,6 миллиард долларни ташкил этган. Ўзбекистонда қонун устуворлигини таъминлаш, суд-ҳуқуқ тизимини ислоҳ қилиш, шахсларнинг ҳуқуқ ва эркинликлари бузилишининг олдини олиш, қонунни

бузган шахсни жавобгарликка тортиш, жинойй тажовузлар натижасида фуқаролар ва юридик шахсларга етказилган мулкий зарарларни қоплаш бўйича кенг қамровли ислохотлар изчил амалга оширилмоқда. Хусусан, 2022-2026 йилларга мўлжалланган Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг еттига устувор йўналиши бўйича Тараққиёт стратегиясида “ахборот технологияларидан фойдаланган ҳолда содир этилаётган янги турдаги жиноятлар, шу жумладан кибержиноятларни фош этиш бўйича тезкор-қидирув фаолиятини ислоҳ қилиш, қўшимча куч ва воситаларни жалб қилиш ҳамда ушбу жиноятларга қарши курашиш жараёнларида фуқароларнинг кадр-қиммати ва эркинлигини ҳимоя қилишнинг самарадорлигини янада ошириш” каби долзарб вазифалар ижросини таъминлашда ахборот технологияларидан фойдаланиб содир этилган фирибгарликка қарши курашиш фаолиятини тартибга солувчи қонунчилик нормалари ва уларни амалга ошириш билан боғлиқ ҳуқуқни кўллаш амалиётини чуқур ва танқидий ўрганиб чиқиш долзарб масалалардан бири эканлигини айтиб ўтган эдилар⁸.

Тадқиқотчилар жиноятчини аниқлаш, уни жазолашдан кўра, жиноятчиликнинг олдини олиш мақсадга мувофиқ эканлигини қайд этадилар. Шундай олимлардан бири Шарль де Монтескье «Қонунлар руҳи ҳақида»ги асарида “Яхши қонунчи жиноят учун жазо беришдан кўра жиноятларнинг олдини олиш ҳақида кўпроқ қайғуради. У жазолашга эмас, балки одамлар ахлоқини ўзгартиришга ҳаракат қилади⁹ дейди.

Фирибгарликда жабрланувчини янглиштиришга қаратилган қасддан содир этиладиган ҳаракатлар жумласига, масалан, битим ёки тўлов предметини сохталаштириш, қимор ва таваккалчиликка асосланган бошқа

⁸ Ашуров, О. У. (2022). Интернет орқали ёшлар орасида экстремистик ғоялар тарқалишининг салбий оқибатлари!. *JOURNAL OF INNOVATIONS IN SCIENTIFIC AND EDUCATIONAL RESEARCH*, 5(4), 240-247.

⁹ Монтескье Ш. Избранные произведения. – М., 1955. – Б. 231.

Ўйинларни ўйнаш чоғида алдов усулларини қўллаш ва ҳ.к. киради. Фирибгарликда ишончни суиистеъмол қилиш деганда, айбдор томонидан мулк эгаси ёки мулкни учинчи шахсларга бериб юбориш тўғрисида қарор қабул қилишга ваколатли бўлган бошқа шахслар билан бўлган ишончли муносабатлардан ғаразли мақсадларда фойдаланиши тушунилиши лозим. Ишончга турли ҳолатлар, масалан, айбдор шахснинг хизмат мавқеи ёки унинг жабрланувчи билан шахсий ёки қариндош-уруғчилик муносабатлари сабаб бўлиши мумкин.

Фирибгарликда алдаш ёки ишончни суиистеъмол қилиш мулкни ёки унга бўлган ҳуқуқни айбдор мулкдорлиги ёки эгалигига ихтиёрий равишда берадиган ақли расо шахсга нисбатан содир этилган бўлиши шарт. Айбдор томонидан, била туриб, ақли норасо шахсни ёки воқелик моҳиятини англаш қобилиятига эга бўлмаган (масалан, ўта ёшлиги, руҳий жиҳатдан норасолиги, алкоғол, гиёҳвандлик воситаси ёки психотроп модда таъсирида оғир даражада мастлиги туфайли) шахсни алдаш ва ундан мулкни олиш фирибгарлик тариқасида эмас, балки ўғирлик сифатида квалификация қилиниши лозим, чунки бундай ҳолларда шахс мулк унинг эгалигидан чиқиб кетаётганлигини англамайди.

Мулкни эгаллашга қаратилган фирибгарлик, мазкур мулк айбдор ёки бошқа шахсларнинг ғайриқонуний эгалигига ўтган ва улар ундан хоҳлаган тарзда фойдаланиш ёки тасарруф этиши учун реал имкониятига эга бўлган пайтдан тугалланган деб топилади. Қонунга кўра, шахс банкдаги пул маблағларини улар унинг банкдаги ҳисоб варақасига келиб тушган пайтдан бошлаб реал тасарруф қилиш имкониятига эга бўлганлиги туфайли, жиноят бу маблағлар уларни маблағ эгаси ҳисоб варақасидан алдаш ёки ишончни суиистеъмол қилиш йўли билан олган шахснинг ёки бошқа шахснинг банкдаги ҳисоб варақасига ўтказилган пайтдан тугалланган деб топиш лозим.

Ўзганинг мулкига бўлган ҳуқуқни эгаллашга қаратилган фирибгарлик айбдорда ўзганинг мулкига эгалик қилиш ёки тасарруф этиш учун юридик жиҳатдан тасдиқланган имконият пайдо бўлган пайтдан (масалан, кўчмас мулкка нисбатан мулк ҳуқуқи ёки қонунга мувофиқ рўйхатга олинishi шарт бўлган бошқа мулкка нисбатан ҳуқуқ рўйхатга олинган пайтдан; шартнома тузилган вақтдан; мулкка нисбатан шахсининг ҳуқуқи тан олинган суд қарори кучга кирган кундан; ваколатли давлат органи айбдорда ёки бошқа шахсларда мулкка нисбатан эгалик қилиш, фойдаланиш ёки тасарруф этиш учун асослар мавжудлиги тўғрисида қарор қабул қилган кундан) тугалланган ҳисобланади¹⁰

Инсоннинг шаъни ва кадр-қиммати ҳурмат ва эъзозга лойиқлиги, инсон кадриятларини топташга уринган ҳар қандай шахс қонун олдида жавобгарликка тортилишлиги муқаррарлигидир. Шу сабабли фирибгарлик жиноятларини ўз вақтида аниқлаш ва фош этиш бўйича тезкор-қидирув фаолияти йўналишига оид таклифлар ҳамда тавсиялар берилган бўлиб, шу каби жиноятларни тезкор-қидирув тадбирларини қўллаган ҳолда аниқлаш ва фош этиш тартиб тамойиллари кўрсатиб берилган.

ХУЛОСА

Фирибгарлик жинояти учун жавобгарликни такомиллаштириш учун қуйидагилар таклиф этилади: Жиноят кодексининг 168-моддаси бўйича олий суд пленуми қарорига қуйидаги ўзгартириш яъни, фирибгарлар томонидан етказилган зарарнинг маълум бир қисмини қоплаганларидан кейин, уларга нисбатан жиноят иши қўзғатмасдан тўпланган ҳужжатларни ҳуқуқ-тартибот органлари томонидан фуқаролик судларига юбориш тартибини бекор қилиш ҳамда шу ҳолат юзасидан фирибгарлик ҳолатларини содир этган шахсларга

¹⁰ https://yangiliklar/print:page,1,2576.firibgarlik_jinoyati_tushunchasi_uning_salbiy_oqibatleri.A/Homidov.html

нисбатан жиноят иши кўзғатиш чораларини кўриш; Интернет жаҳон ахборот тармоғидан фойдаланиб содир этилган жиноят учун жавобгарликни белгилайдиган ҳамда хужжатлар, штамплар, муҳрлар, бланкаларни қалбакилаштириб ёки уларнинг қалбаки эканлигини била туриб, фойдаланиб содир этилган фирибгарликларни алоҳида банд сифатида киритиш; фирибгарлик жинояти тўғрисида етказилган зарарларнинг кўп миқдорда эканлиги ва одатда жабрланувчиларга етказилган зарарни қоплаш масаласи қийинчиликлар келтириб чиқараётганлигидан келиб чиққан ҳолда, етказилган зарар қопланмагунига қадар фирибгарлик жиноятини содир қилган шахсларга нисбатан жиноий жавобгарликдан ва жазодан озод қилиш институтларини қўлламаслик каби бир қатор таклифларни киритамиз.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР:

1. <https://daryo.uz/k/2022/04/29/> Ўзбекистонда фирибгарлик сўнги 4 йилда 4 бараварга, киберфирибгарлик сўнги 3 йилда 83 бараварга кўпайган. Адлия вазири Р.Давлетов.
2. <https://lex.uz/docs/6445145>. Ўзбекистон Республикасининг янги тахрирда қабул қилинган Конституцияси. Тошкент-2023.
3. <https://www.gazeta.uz/uz/2023/12/22/crime/>. Ш.М.Мирзиёевнинг Маънавият ва маърифат кенгашининг жума куни бўлиб ўтган йиғилишидаги нутқидан. Тошкент-2023.
4. Ашуров, О. У. (2023). Хотин-қизлар ва болалар ҳуқуқлари, эркинликлари ҳамда қонуний манфаатларини ишончли ҳимоя қилиш тизимини такомиллаштириш. *Образование наука и инновационные идеи в мире*, 25(2), 49-53.
5. <https://lex.uz/docs/111453>. Ўзбекистон Республикасининг Жиноят кодекси. Тошкент-2021.

6. Ашуров, О. (2023). вояга етмаганларга нисбатан жиноий зўравонликларнинг профилактикасини такомиллаштириш!. *Евразийский журнал права, финансов и прикладных наук*, 3(Special Issue), 128-132.

7. <https://lex.uz/docs/3399888>. Олий суд пленум қарори. Тошкент-2017

8. Ашуров, О. У. (2022). Интернет орқали ёшлар орасида экстремистик ғоялар тарқалишининг салбий оқибатлари!. *Journal of innovations in scientific and educational research*, 5(4), 240-247.

9. Монтескье Ш. Избранные произведения. – М., 1955. – Б. 231.

10. <https://yangiliklar/print:page,1,2576>. firibgarlik jinoyati tushunchasi [uning](#) salbiy oqibatları. A/Homidov.html